

КОНЦЕПЦІЯ "КОЛЕКТОКРАТІЇ" В РОМАНІ В. ВИННИЧЕНКА "СЛОВО ЗА ТОБОЮ, СТАЛІНЕ!"

У статті Ольги Матвєєвої досліджується концепція "колектократії" в романі В. Винниченка "Слово за тобою, Сталіне!", пов'язана з ідеєю "світового громадянства", котру письменник осмислює в "Щоденнику" періоду останньої еміграції, та має визначену логіку репрезентації художнього експерименту з ідеєю "світового миру". По-перше, критикуючи радянську модель буття та визначаючи суперечності пореволюційної дійсності в романі ("декорація" соціалізму, централізм, ігнорування українського питання, соціальна нерівність, відсутність "етики комунізму"), В. Винниченко актуалізує утопічні ідеї "колектократії" та "світового громадянства", дискредитуючи концепцію "всебічного визволення" в більшовицькій проекції. По-друге, схожу логіку має світоглядна еволюція письменника, яку простежено на матеріалі щоденникових нотаток: розчарувавшись у комуністичних ідеалах після завершення революційних подій 1917-1921 рр., В. Винниченко створює утопічні моделі буття, які визначає за допомогою ідей "колектократії" та "світового громадянства" та розглядає в контексті соціальної та національної художньо-онтологічних моделей. По-третє, специфіка художньої репрезентації концепції "колектократії" в "Щоденнику" періоду останньої еміграції та романі, явище цитування щоденникових записів у тексті художнього твору дозволяють розглядати щоденникові нотатки 1920-1951 рр. як "претекст" роману "Слово за тобою, Сталіне!".

Ключові слова: концепція "колектократії", ідея "світового громадянства", щоденник, художній експеримент, концепція "всебічного визволення", утопія, "претекст".

Постановка проблеми. Звернення до конструювання утопічних соціальних моделей буття – домінанта мислення В. Винниченка в роки останньої еміграції. У щоденникових записах цього періоду письменник аналізує проблеми соціального буття, які тісно пов'язані з ідеєю національного відродження. Авторефлексії над соціальним життям утілено в соціальній художньо-онтологічній моделі, яку визначає ідея "всебічного визволення". Образи та ідеї, осмислені на рівні концептуальному в щоденникових нотатках, автор проектує на художньо-образну площину. Так, у романах "Вічний імператив", "Лепрозорій" апробовано ідею конкордизму, у романах "Нова заповідь", "Слово за тобою, Сталіне!" письменник вдається до художніх експериментів з ідеями "світового громадянства" й "колектократії". Звідси

інтерес до соціальної художньої моделі буття в щоденникових нотатках письменника під час аналізу його соціально-філософських та ідеологічних романів, позаяк власне "Щоденник" виявляє способи мислення й художнього письма В. Винниченка, будучи "претекстом" до більшості його творів. **Мета цієї статті** – дослідити концепцію "колектократії" в романі "Слово за тобою, Сталіне!" (1950), яка пов'язана з ідеями "світового громадянства" й "світового миру" в щоденникових нотатках та в умовах критики радянської моделі буття розглядається В. Винниченком як конкордистський проект "всебічного визволення".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки М. Жулинського [7], Г. Сиваченко [11], Г. Костюка [9], С. Погорілого [10], П. Федченка [12], М. Вардanian [1], О. Чумаченко [13] присвячено аналізу окремих аспектів у романі В. Винниченка "Слово за тобою, Сталіне!". Більшість дослідників знаходять паралелі між романом і щоденниковими записами письменника, указуючи на істотний зв'язок між концепцією "колектократії" у творі та конкордистськими проектами "світового громадянства" й "світового миру" в "Щоденнику". Зокрема, Г. Костюк під час аналізу роману звертається до щоденникових нотаток письменника як до "найкращого й найавторитетнішого джерела" творчості [9, 201], позаяк вважає: "Історію становлення цієї ідеї [за логікою "світове громадянство" – "колекторократія" – "конкордизм" – О. М.] та вказівки про її практичне застосування в житті читачі знайдуть тільки в щоденних записах В. Винниченка [9, 197]". С. Погорілий, визначаючи жанрову специфіку "Щоденника" В. Винниченка як "мистецької енциклопедії письменника про свою творчість", підкреслював: "Вивчення цього великого літературного самокоментаря допоможе літературознавцям і письменникам якнайповніше пізнати особливості мистецького мислення автора, закономірності його творчості та об'єктивно, науково оцінити весь доробок письменника. Використаний у вищеподаному розгляді чотирьох романів [серед яких роман "Слово за тобою, Сталіне!" – О. М.] матеріал "Щоденника" може бути ілюстрацією його надзвичайної важливості. При зіставленні записів "Щоденника" і їх відображень у творах Винниченка [...] легко знайти між ними органічний зв'язок [10, 168]". Г. Сиваченко, осмислюючи такі твори, як "Нова заповідь" та "Слово за тобою, Сталіне!", апелює до щоденникових записів митця: "Винниченко [...] зневірився в комуністичних ідеалах і вдався до пошуку можливих альтернатив. Автобіографічний контекст творів уможлилював симультанне з'ясування того, що з ним сталося. Митець розмірковував над цими питаннями у щоденнику, силкуючись будь-що відновити втрачені

орієнтири, створити для себе новий конкордистський світ [2, 346]". У цьому контексті досить перспективно виглядає стратегія пошуку точок дотику між концепцією "колектократії" в романі "Слово за тобою, Сталіне!" та утопічними проектами соціального буття в "Щоденнику".

Виклад основного матеріалу. У останньому романі "Слово за тобою, Сталіне!" з промовистим підзаголовком "політична концепція в образах" В. Винниченко критикує існуючий комуністичний режим. У "Щоденнику" 05.02.1950 р. письменник записує: "Слово за тобою, Сталін. Здається, можна зупинитися на цій назві. [...] вона формулює висновок усєї книги й може звернути на себе увагу читача. Якщо Сталін не скаже свого слова раніше появи книги, то вона, можливо, зробить добру дію і примусить деяких сталіністів задуматись [16, 79]". Як стверджує Г. Костюк, "головна вартість роману [...] в його мистецькому зображенні радянської дійсності [9, 78]". Дослідник підкреслює, що "глибока інтуїція Винниченка-митця і соціолога не завели його. Навпаки, відчуття мистецької правди в єдності нової соціальної тези з образним баченням світу тільки підвищило мистецький і соціальний пафос роману [9, 83]". У художньому творі письменник правдиво зображує реалії життя в СРСР, розкриваючи суперечності радянського режиму. У центрі роману – родина Іваненків, вихідців із України, яких у 1930-х роках було заарештовано за участь у таємній організації, яка боролась за відродження самостійності України. Троє братів – старший брат Сергій (професор), Степан (депутат Верховної Ради, таємний провокатор сталінського МДБ) та Євген (священник), не витримавши катувань, підписали те, що вимагала від них влада та стали секретними співробітниками таємної служби. Їхнього молодшого брата Марка (єдиного, хто витримав нелюдські тортури) було заслано на каторжні роботи до концтабору на Півночі. Перед смертю він викликає Степана й передає йому листа, стверджуючи про існування таємної організації "термітів", яка "підточує" засади комуністичного ладу. Щоб спростувати причетність родини до цієї організації, Степан Іваненко під прикриттям кореспондента "Правди" Андрія Зінчука вирушає на Україну – "гніздо термітів" – для викриття "термітизму". Перед поїздкою Степан розповідає своєму другові Дев'ятому, членові Політбюро ВКП(б), якому двічі врятував життя, про спеціальну теорію трудової колектократії, розроблену ним для виявлення термітів і справжніх настроїв серед народу.

Як виявилось під час подорожі на Україну, радянська модель буття є повністю суперечливою, проголошені ідеологами соціалізму лозунги дисонують зі справжньою реальністю. У дійсності соціалізму немає, існує

тільки його декорація. Про це говорить Степанові під час його перебування в Києві Микита Горигора, "профсоюзний батько", як його називають інші робітники: "Який у нас соціалізм? Соціалізм це є знищення всякого панування людини над людиною, всякої нерівності соціальної? Так? Ми про це раз у раз кажемо у своїй пропаганді. А коли так, то насамперед значить, повинно бути знищення найманої праці [...] там, де є наймана праця, там є оте панування, ота експлуатація, ота нерівність, там жодного соціалізму немає. Нема його й у нас, коли говорити по совісті, бо і в нас є наймана праця [3, 182]". Так, наймана праця унеможлиблює соціальне визволення, провокує появу деформованих уявлень про сутність політичної концепції соціалізму й виникнення псевдосоціалістичних моделей, серед яких версія радянського соціалізму не є винятком: "Нещасні соціалізми, яких так багато розплодилось на землі й які не мають жодного права так зватися [3, 182]".

Про наступну суперечність – централізм радянської влади – Сергій Іваненко розповідає племінниці Марусі: "Часто кажуть: "партія думає так і так", "партія хоче того чи того", "партія наказує те чи те", все партія, партія. А в дійсності партія як така, себто оті мільйони людей, що в ній записані, ніяких постанов чи наказів не видають і нічого до появи цих наказів не знають про них. За них роблять постанови і накази так звані "вожді партії", якийсь, може, десяток-другий людей [3, 229]". Звідси висновок: "Якась купка людей, колись у бурі великого народного зрушення, щирим і нещирим фанатизмом, обдуром, демагогією захопила владу над величезною країною і тримає її у страшному поневоленні [3, 266]".

Третя суперечність стосується українського питання, адже Москва успадкувала від монархічної Росії політику імперіалізму й пригноблює народи, які входять до складу союзу так званих "вільних" республік. У цьому контексті Н. Зборовська моделює ситуацію, у якій "імперська психополітика" прагнула ослабити "український колонізований об'єкт" [8, 18-19]. Так, один із героїв роману, робітник Юхим Біленко, тяжко працюючи й живучи в нестерпних умовах із дружиною Оксаною та трьома дітьми, розповідає Степанові про дійсне становище української нації, національну нерівність у "декоративному союзі": "Знайшла щастя Україна в Радянськiм Союзi, отам воно по лісах, Сибiру та отут... у лахміттях і злиднях. Так, так, слава Сталiну, що й казать. Він додав на червоному полі блакитну смугу і гадає заплатити нею за заграбовану нашу державну самостійність і наш добробут [3, 203]".

Невизначеність у національному питанні ускладнюється проблемою соціальної нерівності й експлуатації. У цьому контексті М. Варданян,

досліджуючи жанрову своєрідність та проблематику роману В. Винниченка, зазначає: "Осмислюючи національні виміри буття й існування людини, В. Винниченко стоїть на позиції соціального і національного визволення українського народу [1, 172]". Так, умови життя та праці народу нестерпні: "В одних людей розкоші, а в інших злидні, що одні живуть у палацах, а інші в халупах, що одні мають шампанське, а в інших і на хліб нема. Так вони, наші діти, можуть і повірити, що в Радянському Союзі є справедливість та рівність? [3, 182]". Така реальність абсолютно не кореспондує з ілюзією щасливого буття та ідеєю будівництва соціалізму, яку пропагують представники влади. Виявляється, навіть у капіталістичних країнах Європи й Америки немає такого соціального визиску й несправедливості. Про це розповідають Степанові робітники, які брали участь у війні – Юхим та один із забойщиків на Донбасі: "Після цієї війни, добре знаємо, яка це брехня. Мільйони нас були загнані ними ж таки у ті Європи, і ми на свої очі бачили, які там "злидні". Коли б у наших робітників чи селян було таке життя, яке я бачив у робітників та мужиків у Німеччині чи Франції, так, справді, сказав би "слава" Сталіну [3, 205]", "ваші агітатори брешуть. Вони хочуть одвернути нас од наших злиднів та струпів. Я проїхав на танках через усю Європу, через Австрію, Чехію, Німеччину, Францію і ніде я таких злиднів, як у нас не бачив. Та не я один не бачив. Сотні тисяч нас не бачили. Тільки нам заборонено говорити дома про те, що ми бачили, а чого не бачили. За це – Сибір [3, 291-292]".

Важлива суперечність – відсутність моралі й етики в комуністів. Маруся, донька Степана Іваненка, яку змусили стати секретною співробітницею, констатує: "В комуністів нема своєї моралі. А чия ж є у них? Чия? І коли такий авторитетний комуніст, один із наших вождів [Жданов – О. М.], так казав, то кому ж вірити і за чиєю мораллю жити? [3, 224]". У романі письменник зупиняється на кількох індикаторах відсутності моралі. Один із них – явище "сексотства": "Любити Сталіна, партію, соціалізм. Але невже для цього я мушу не довіряти навіть рідній матері або шпигувати за нею, доносити на неї, віддавати її на страшні страждання? Морально? [3, 224]". У радянській моделі буття діє система доносів, яка не регулюється жодними моральними нормами, на чому наголошують герої роману, наприклад, емгебіст Белугін: "В питанні охорони радянської влади, як борця за світову революцію, не може бути жодних родичів, братів, чоловіків, дітей, батьків. Революція і соціалізм повинні бути вище за все [3, 153]"; Сергій Іваненко: "В радянському... раю брат брата повинен стерегтися [3, 322]". У цьому контексті терор і кара підтримують тонус тоталітарної форми буття, в умовах відсутності

етики комунізму, у "царстві насилля, гніту, експлуатації, влади деспотів [3, 142]" є виправданими й логічними механізмами урівноваження соціальних взаємин.

Тактика брехні й камуфляжу – наступний індикатор відсутності моралі. Механізми реалізації цієї стратегії на практиці пояснює племінниця Марусі дядько Сергій, до якого дівчина звертається за порадами. Так, брехню застосовують партійні діячі та влада, бо "хочуть затуманити, щоб міцніше тримати в своїй тюрмі [3, 244]": "Брехня це камуфляж, ховання правди. Наші окупанти весь час уживають проти нас цього камуфляжу. Вони підробляються під усе, що ми цінимо і любимо, прибирають собі той самий колір і таким способом приваблюють до себе довірливих людей. А потім хапають їх і беруть під свою владу [3, 241]". Змушені "брехати" і прості люди, адже "радянським людям унеможливлено бути чесними [...]. Це злочинство, за яке [...] повинні платити страшними муками і смертю [3, 237]". Однак для звичайних людей це єдиний засіб самозбереження, адаптаційна стратегія в умовах панування тоталітарних методів: "Брехати. [...] це єдиний [...] засіб нашого самозахисту [3, 238]", "Камуфлюй себе під партійний колір і спостерігай, учись розпізнавати під камуфляжем свого, близького [3, 243]". Настанову брехати як конструктивну стратегію самозахисту Сергій Іваненко дає священникові, братові Євгенові, який не хоче порушувати таїну сповіді й доносити на прихожан: "Бреши! Борись, захищайся [3, 321]". При цьому в умовах релятивності цінностей і відсутності етики комунізму утверджується ідея чесності із собою, яка є єдиним моральним орієнтиром і регулятором індивідуальної моделі поведінки. Тобто, не можна брехати собі, бо "робимось дійсними плазунами, підніжками, рабами [3, 242]". Звідси інтерпретація дядьком Сергієм явища термітизму: "СРСР країна велетенської страшної, сталінської брехні. [...] є ще інша, наша, термітська, брехня. [...] наша брехня чесна, самозахисна, справедлива брехня. Любіть правду в собі і будьте розумні, хитрі, мужні в брехні мучителям нашим [3, 244]", "Ми – терміти. Ми сховані, ми під камуфляжем гриземо ту психічну тюрму, в якій тримає нас Сталін [3, 243]", а "Сталін це цілий режим, ціла філософія життя [3, 243]". Так, за зовнішньою видимістю щасливого життя приховується трактування режиму сталінізму як деструктивного явища, тоталітарної проекції радянського життя: "Всі у нас хвалять Сталіна, всі звать його і генієм людства, і сонцем планети, найпрекраснішим із людей за всю історію людства [...] бо це єдиний спосіб саморятування. [...] хто не хоче бути мученим і знищеним [3, 233-234]".

Не маючи власної моралі, комуністи засвоїли релігійний спосіб мислення та "експлуатують" віру як основний атрибут релігії у власних інтересах, тобто релігія мислиться як спільник і партнер сталінізму, допомагає тримати народні маси в покорі та слухняності: "Як [...] у всіх інших релігійників не може бути ніякої критики Бога, так само у справжнього комуніста не може бути сумніву й критики нашого бога Сталіна [3, 74]". Тобто Сталін – Бог, Кремль – храм, а віра людей у Сталіна-Бога – смисл і запорука їхнього існування: "Темніли стіни Кремля, того храму, в якому тут на землі, а не десь там, на небі, перебував усемогутній, усегрізний, усекараючий бог [3, 75]"; "з такою вірою ти можеш жити спокійно в Радянському Союзі й нічого не боятись. Вірою вбивається всякий страх! [...] ми відповідальні за наших дітей і родичів, що своєю невірою ми стягаємо недовір'я не тільки на себе, але й на них [3, 74]". Однак віра, так само, як і настанова брехати, мислиться як один із засобів самозбереження. Наприклад, у "вірного" партійця Антонюка, у якого зупиняється Степан Іваненко на Донбасі, на покуті стоять ікони "Богів": "Бог Карло-отець посередині, бог Ленін-син ліворуч і бог Сталін-дух святий праворуч. Бог у трьох лицах, як і личить. Свята Трійця [3, 279]". Проте насправді вночі "віруючий" робітник здійснює ритуали чорної магії, щоб наслати хворобу на Сталіна, тобто за зовнішнім "обоговлюванням" приховується народна ненависть.

Професор Сергій Іваненко робить раціональну спробу осмислити цю проблему, обґрунтовуючи отцю Євгенові гіпотезу: "Сталін [...] є кричуще заперечення і богів, і Марків, і духів, і всяких потойбічних сил [3, 319]". Сам факт існування Сталіна дискредитує ідею потойбічного існування: "Коли б [...] були на тому світі духи померлих людей, як те кажуть спирити, і якби вони з'являлися живим людям, то [...] вони не з'явилися би Сталіну? [...] коли б це було можливе, то Сталіна давно не було б на світі. Адже до нього зле почуття повинні мати на тому світі мільйони замучених ним людей. Мільйони, Євгене! Невже ж ні один дух із тих мільйонів не схотів помучити Сталіна? [...] Сталін живе і мучить далі мільйони майбутніх духів. І за вухом йому не сверблять ніякі Марки та боги [3, 319-320]". Подібні думки діалогізують із записами зробленими хронологічно раніше в "Щоденнику": "Виходить, мертві теж мають і свої емоції, і свої тями справедливості і навіть кари та помсти: – Ні [...] вони цього не мають, бо коли б, дійсно, мали, то неville ж із тих десятків та сотень тисяч несправедливо, люто, підло, жорстоко замучених і вбитих диктаторами людей ніхто навіть не вщипнув би їх ніколи? Невже Сталін, який так підступно, так цинічно й так безмилосердно

позакатовував тисячі своїх найближчих товаришів заради свого панування, невже він не вартий уваги й емоції всіх тих мертвих од його руки [14, 80]" або "Сталін може цю мрію [про потойбічне існування – О. М.] розбити самим фактом свого існування. На його особі скупчено скільки ненависті замучених ним сотень тисяч людей, що не може бути, щоб духи їхні, які здатні відчувати там усякі емоції і виявляти їх тут на землі, щоб вони не виявили досі головну свою емоцію на тому, хто її викликав. А коли цього вияву нема, то чи є духи? [15, 77]". Мовиться про явище самоцитування, тобто такий тип внутрішньої інтертекстуальності, коли зроблений попередньо запис у "Щоденнику" потрапляє згодом у текст художнього твору.

Таким чином, В. Винниченко у романі "Слово за тобою, Сталіне!", критикуючи радянську дійсність та анатомуючи суперечності існуючого режиму (декорація соціалізму, централізм, ігнорування українського питання, соціальна нерівність, відсутність "етики комунізму") дискредитує концепцію "всебічного визволення" в її більшовицькій проекції. Про це з боєм розповідає професор Іваненко Марусі: "Ми, як тисячі інших соціалістів, які хотіли бути активними, послідовними, самовідданими ідеї визволення [виділено – О. М.] соціально-окривджених [...] повірили, що Ленін, Троцький, Сталін та їхні найближчі співробітники перемогли в собі інстинкти панування, насилля, що їхня мета була справді будівництва щастя на землі. [...] вони нас схопили за горло і примусили стати їхніми покірними сексотами, безсловесними, підлыми рабами, шпигунами й катами своєї власної батьківщини, нашої прекрасної України [3, 241]". У таких умовах письменник пропонує альтернативний проект – ідею колектократії. Як переконує М. Варданян, "засуджуючи поневолення українців тоталітарною системою, він [В. Винниченко – О. М.] вбачав у ідеї колектократії спосіб національного визволення, відродження нації як цінності суспільного устрою [1, 172]". Про цю ідею Степан Іваненко в Україні розповідає людям, яких зустрічає на своєму шляху, прагнучи "виявити" термітів. Однак ця ідея внаслідок наростання суперечностей міцніє і, урешті-решт, стає відомою Політбюро. Про сутність і шляхи реалізації цього проекту розповідає на черговому засіданні Політбюро партії член ЦК Дев'ятий, якому Степан Іваненко надав після повернення до Москви відповідну інформацію та матеріали.

Ідея колектократії мислиться як реінкарнована версія "всебічного визволення", котра уможливить соціальне визволення та "звільнення" праці, встановлення світового миру й знищення війни, а головне –

забезпечить реалізацію ідеї "світового громадянства": "Досягти того, щоб на землі запанував мир [...] способом визволення сотень мільйонів працівників од залежності, од поневолення, експлуатації, як фізичної, так і духової. Способом [...] всебічного визволення [виділено – О. М.] людства! [...] І тоді [...] зникне поділ людей на класи, держави. Війна стане непотрібна [...] Настане єдина безнаймитська Федеративна Республіка Землі! І тоді тільки зможе бути тільки той Єдиний Планетарний Уряд [З, 139-141]".

У "Щоденнику" письменник так само діагностував ряд суперечливих аномалій сучасного ладу, простеживши процес переростання практик більшовизму в тоталітарні схеми буття: превалюння в тогочасному житті стихії, а не комуністичної ідеї; декоративність "незалежності соціалістичних республік"; явища бюрократизму й централізму в радянській системі; відсутність "етики комунізму" як системи регулювання соціальних взаємин; дискредитація творчої ролі й ініціативи мас; девальвація "старих" цінностей і відносин та теоретична трансляція нових, "фальшивих", напівзапроваджених у практику життя; домінування індивідуалізму, авторитету особи, комуністичної ідеї як "перебудовуючої", а не "організуючої" форми соціального буття, що суперечить марксовським постулатам. За В. Винниченком, ситуація дискредитації корекційних процесів і неможливість реалізації концепції "всебічного визволення" в соціалістичній проекції на практиці вимагає побудови альтернативної проекції соціального буття.

Потрібно зазначити, що рефлексії автора "Щоденника" репрезентативні щодо органічного симбіозу реалістичного критичного мислення з утопічними ідеями. Моделюючи проекти соціальної площини буття, В. Винниченко в щоденникових записах визначає систему координат, у якій рухається від критики реалістичних до постулювання альтернативних концепцій життя, які виявляють утопічність художнього мислення письменника. Пошук альтернативних утопічних моделей детермінується негативними метаморфозами соціальної реальності, усвідомленням після 1925 року повної дискредитації революційних досягнень і фактом останньої вимушеної еміграції письменника. В. Винниченко прагне шляхом конструювання утопічних теоретичних проектів відновити соціальний баланс. Так, у щоденникових записах письменника кінця 1920-х рр. з'являється ідея світового громадянства, яка програмує альтернативну траєкторію буття: "Гармонізація себе самого сповнює якимсь особливим затишком усю істоту, почуванням зрідненості із тим клаптом землі, на якому живеш. Нема чуття чужості, закинутості, гнітючої туги за рідним краєм,

сиротливості й самотності. Все – близьке, все є рідна планета, люба Земля наша, скрізь можна і треба діяти й творити. І любов до рідного краю зовсім не вимагає чужості до інших частин Матері-Землі. Я – громадянин Планети і плюю на тимчасові поділи людей на держави [5, 245]"; "мостимо собі притулок у французькому штаті нашої теперішньої батьківщини – Землі [5, 380]".

Можна артикулювати дві головні причини – внутрішнього й зовнішнього характеру, які вплинули на пошук альтернативної моделі буття. Першу пов'язано з тоталітарними маркерами більшовицької схеми буття, унаслідок чого й неможливо реалізувати Винниченківський проект "всебічного визволення". Внутрішній чинник кореспондує з фактом вимушеного еміграційного життя автора "Щоденника": "Більше реальною стає думка про підданство Землі. Україні мені, очевидно, вже не бачити. Чуття краєвого патріотизму повинно поширитись, розсунутись у патріотизм всієї планети [5, 281]"; "потрохи підданство Землі стає реальнішим. Україна відсувається в туман дитинства, любий, золотий, теплий. Україна стає казкою, а Земля набирає плоті і крові [5, 339]". Ностальгія за Україною оприявнюється як один зі стимулів нових стратегій буття. У складній системі координат цей механізм репрезентовано і як програму компенсації. В. Винниченко в такий спосіб окреслює чіткими конструктами розпливчатої формули існування поза Батьківщиною. Однак процес реалізації цієї ідеї ускладнюється, адже письменник, урешті-решт, підсумовує: "Поганий ще з мене патріот Землі: раптом як стара рана починає нити туга за одним клаптом Землі, за одним, де пахне житами, де обніжки заросли васильками, де бідний Дніпро щоліта худне до голих піскуватих ребер [5, 540]". Ідея "громадянина Землі", яка осмислюється письменником у контексті соціального й національного буття в щоденникових записах кінця 1920 – 1951 рр., пов'язана з ідеєю світового миру – колектократії та апробується в художній практиці. Найбільш репрезентативними в цьому контексті є твори періоду останньої еміграції, зокрема роман "Слово за тобою, Сталіне!" (1950).

Висновки. Отже, критикуючи радянську дійсність і дискредитуючи концепцію "всебічного визволення" в її більшовицькому варіанті в романі "Слово за тобою, Сталіне!", письменник актуалізує утопічні ідеї колектократії та світового громадянства. Схожу логіку має світоглядна еволюція письменника, яку простежено на матеріалі щоденникових записів. Розчарувавшись у комуністичних ідеалах після завершення революційних подій 1917-1921 рр., В. Винниченко звертається до конструювання утопічних моделей буття, які програмуються ідеями

громадянина Землі, світового миру, конкордизму й розглядаються в контексті соціальної та національної художньо-онтологічних моделей. Ці ідеї починають репрезентуватися в щоденникових нотатках уже наприкінці 1920-х рр. та згодом апробуються в художній практиці періоду останньої еміграції, зокрема і в романі "Слово за тобою, Сталіне!". Зважаючи на хронологію "появи" авторефлексій над цими ідеями в щоденникових записах, подальшу їх проєкцію на художньо-образну площину та власне логіку репрезентації художнього експерименту з ідеями світового миру та Планетарної Федерації в художньому творі, щоденникові записи 1920-х – 1951 рр. слід вважати "претекстом" роману "Слово за тобою, Сталіне!".

Список використаної літератури

1. Варданян М. Роман В. Винниченка "Слово за тобою, Сталіне!": проблематика, жанрова своєрідність / Марина Варданян // Винниченкознавчі зошити. – Вип. 4 / [відп. ред. Н. І. Михальчук, В. П. Хархун]. – Ніжин, 2011. – С. 168-173.
2. Винниченко В. Нова заповідь: [роман] / Володимир Винниченко; післямова Галини Сиваченко. – К.: Знання, 2011. – 349 с.
3. Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне! Роман / Володимир Винниченко; ред. і вст. стаття Григорія Костюка. – Нью-Йорк: УВАН, 1971. – 374 с.
4. Винниченко В. Щоденник 1921-1925 / Володимир Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк: КІУС, 1983. – 700 с.
5. Винниченко В. Щоденник 1926-1928 / Володимир Винниченко. – К.; Едмонтон; Нью-Йорк: Смолоскип, 2010. – 621 с.
6. Винниченко В. Щоденник 1929-1931 / Володимир Винниченко. – К.: Едмонтон – Нью-Йорк: Смолоскип, 2012. – 339 с.
7. Жулинський М. Г. Спектакль, розіграний задля ідеї... / Микола Жулинський // Літературна Україна. – 1990. – 25 жовтня. – С. 5.
8. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Ніла Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
9. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба / Григорій Костюк. – Нью-Йорк., 1980. – С. 74-84.
10. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка / Семен Погорілий. – Нью-Йорк., 1981. – С. 105-133.
11. Сиваченко Г. Пророк не своєї вітчизни. Експатріанський "метароман" В. Винниченка: текст і контекст / Галина Сиваченко. – К., 2003. – 280 с.
12. Федченко П. Останній роман Володимира Винниченка / Павло Федченко // Вітчизна. – 1989. – № 6. – С. 38-42.
13. Чумаченко О. Ю. Проза Володимира Винниченка: авторські інтенції та наративні стратегії: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Ольга Юрїївна Чумаченко; Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – 20 с.
14. Щоденники Володимира Винниченка / [підготовка текстів Г. Сиваченко; коментар Г. Сиваченко, Г. Костюка] // Слово і час. – 2000. – № 10. – С. 76-90.
15. Щоденники Володимира Винниченка / [підготовка текстів Г. Сиваченко; коментар Г. Сиваченко, Г. Костюка] // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 65-80.

16. Щоденники Володимира Винниченка / [підготовка текстів Г. Сиваченко; коментар Г. Сиваченко, Г. Костюка] // Слово і час. – 2001. – № 2. – С. 68-78.

Одержано редакцією – 20.10.2014. Прийнято до публікації – 16.12.2014.

Аннотация. Матвеева А. А. Концепция "коллектократии" в романе В. Винниченко "Слово за тобой, Сталин!". В статье исследуется концепция "коллектократии" в романе В. Винниченко "Слово за тобой, Сталин!", что связана с идеей "мирового гражданства", которую писатель осмысливает в "Дневнике" периода последней эмиграции, и имеет определенную логику репрезентации художественного эксперимента с идеей "всемирного мира". Во-первых, критикуя советскую модель бытия и определяя противоречия послереволюционной действительности в романе ("декорация" социализма, централизм, игнорирование украинского вопроса, социальное неравенство, отсутствие "этики коммунизма"), В. Винниченко актуализирует утопические идеи "коллектократии" и "мирового гражданства", дискредитируя концепцию "всестороннего освобождения" в большевистской проекции. Во-вторых, похажую логику имеет мировоззренческая эволюция писателя, которую прослежено на материале дневниковых заметок: разочаровавшись в коммунистических идеалах после завершения революционных событий 1917-1921 гг., В. Винниченко создает утопические модели бытия, которые определяет с помощью идей "коллектократии" и "мирового гражданства" и рассматривает в контексте социальной и национальной художественно-онтологических моделей. В-третьих, специфика художественной репрезентации концепции "коллектократии" в "Дневнике" периода последней эмиграции и романе, явление цитирования дневниковых записей в тексте художественного произведения позволяют рассматривать дневниковые заметки 1920-1951 гг. как "претекст" романа "Слово за тобой, Сталин!".

Ключевые слова: концепция "коллектократии", идея "мирового гражданства", дневник, художественный эксперимент, концепция "всестороннего освобождения", утопия, "претекст".

Summary. Matveeva A. The concept of "kollektokratii" in the novel Vynnychenko "The word for you, Stalin!". This article by Olga Matveeva discusses the concept of "kolektokratia" in the Vynnychenko's novel "It's Your Word Now, Stalin!" which is associated with the idea of "world citizenship", which the author interprets in the "Diary" of the last period of emigration and has a certain logic representation of artistic experiment with the idea of the "world peace". Firstly, criticizing the Soviet model and defining the contradiction of the post-revolutionary reality in the novel ("the scenery" of socialism, centralism, ignoring the Ukrainian question, social inequality, lack of "Communist ethics"), V. Vynnycenko updates the utopian ideas of "kolektokratia" and "world citizenship", discrediting the concept of "full liberation" in the Bolshevik projection. Secondly, worldview evolution of the writer has similar logic, which was traced using the material of the diary notes: being disappointed in

Communist ideals after the ending of revolutionary events of 1917-1921., V. Yymyenko creates utopian model of existence which determines using ideas of "kolektokratia" and "world citizenship", and observes them in the context of social and national artistic and ontological models. Thirdly, the specificity of the artistic representation of the concept of "kolektokratia" the "Diary" of the last period of emigration and in the novel, phenomenon of quoting diary notes in the text of the word of art let to consider diary notes of 1920-1951 as a "pretext" to the novel "It's Your Word Now, Stalin!".

Key words: the concept of "kolektokratia", the idea of "world citizenship", the diary, the artistic experiment, the concept of "full liberation", the utopia, the "pretext".

УДК 83.3-6

Ярослава МУРАВЕЦЬКА

ДЕКОДУВАННЯ "БЛАКИТНОГО РОМАНУ" ГНАТА МИХАЙЛИЧЕНКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЇ

У статті Ярослави Муравецької проаналізовано "Блакитний роман" Гната Михайличенка. Окреслено межі терміну "деперсоналізація", описано її ознаки й види (аллопсихічна й аутопсихічна), елементи яких віднайдено у творі. Увагу приділено симптоматиці деперсоналізації та її виявам. Для аналізу застосовано психоаналітичний метод. Увагу зосереджено на сприйнятті "Блакитного роману" Гната Михайличенка крізь призму деперсоналізації на номінативному, лейтмотивному, персонажному, композиційному, сюжетному і танатологічному рівнях. Акцентовано на подвійних кодах номінативу "Ти", застосуванні формули "мені байдуже" у висловлюваннях і діях головного героя, дзеркальній деперсоналізації персонажів, циклічній будові коду, явищі деперсоналізованого повторення. Визначено особливості композиції, системи персонажів, будови сюжету. Виявлено деперсоніфікацію образу автора, розшифровано подвійні значенні коди крізь призму деперсоналізації.

Ключові слова: код, деперсоналізація, лейтмотив, персонаж, психоаналіз, номінатив, танатос, композиція, сюжет, індивідуальність.

Постановка проблеми. "Блакитний роман" Гната Михайличенка належить до творів, які довгий час зазнавали впливу радянської ідеології. Зазвичай дослідники інтерпретують твір за допомогою символізму. Твір ближчий до латентної семантики, тому методом дослідження було обрано психоаналітичний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. "Блакитний роман" отримав у 20-ті роки ХХ ст. (після першодруку в журналі "Шляхи